

УДК 330.31/.33

СІМЕЙНІ СІЛЬСЬКІ ГОСПОДАРСТВА ЯК ФАКТОР ДУХОВНОГО ТА МАТЕРІАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

В. В. Броницька, кандидат економічних наук, доцент;

В. А. Лизогуб, асистент

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

Сімейні сільські господарства можуть бути суб'єктами духовного і матеріального виробництва. Інтелектуалізація цих суб'єктів має сприяти цьому. Існують деякі суперечності, які заважають реалізовуватися дрібним сільським господарствам, але їх необхідно вирішувати. Це сприятиме якіснішому суспільному відтворенню.

***Ключові слова:** сімейні сільські господарства, духовне виробництво, суспільне відтворення, інтелектуалізація, глобалізм.*

Все частіше системна криза технократичної цивілізації виявляється у різних екологічних катастрофах, кліматичних змінах та взагалі у загальному стані в першу чергу екологічної небезпеки. Однією із взаємовкладених частин загальної системної соціально-економічної кризи є криза духовна, екзистенціальна, що несе в собі загрозу зникнення людства як через втрату ним своєї людської ідентичності, так і внаслідок унеможливлення розв'язання екологічних проблем і суттєвого погіршення загального стану.

Актуальність проблеми визначається тим, що розв'язання вузла сучасних проблем, що значною мірою є продуктами як духовного (у тому числі його перетворених форм), так і матеріального виробництва, потребує інтегрального вирішення, яке будуватиметься у всьому суспільному відтворенні, включаючи матеріальне і духовне виробництво.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Ступінь розроблення теми залишається недостатньою, оскільки саме таким чином питання у науковій літературі майже не ставиться. Скоріше переважають окремі дослідження сімейних сільськогосподарських суб'єктів як чинника матеріального виробництва, при тому недостатньо потужного. Однак є автори, які зробили у розроблення цієї теми істотний внесок. Це А. Субетто, О. Панарин, В. Єфімов, К. Петров, М. Мойсеєв, М. Павлов, В. Чешко, Є. Зазнобін та ін.

Разом з цим тема є гостроактуальною, глобалізація та інші соціально-економічні трансформації відбуваються постійно та впливають на сімейного

сільськогосподарського суб'єкта. Отже саме життя вносить та вноситиме свої корективи у наукове розроблення цієї теми.

Формування цілей. Метою цієї статті є необхідність донести не тільки можливість, а й необхідність сільських сімейних підприємств відіграти важливу роль у ноосферизації соціально-економічної системи та трансформації технократичної цивілізації у технологічну.

Завдання статті пов'язане з аналізом сімейних сільськогосподарських суб'єктів саме як системного чинника суспільного відтворення. Важливими моментами є дослідження умов, за яких цей суб'єкт може реалізуватися як значний суб'єкт та чинник матеріального і духовного виробництва. Також важливим є розгляд суперечливих моментів, пов'язаних з функціонуванням сімейних господарств у суспільному відтворенні.

Вклад основного матеріалу. Вкладеність, співрозмірність теми цієї статті від більш всеохоплюючої до безпосередньої виглядають таким чином. Важливим моментом є переосмислення взаємозв'язку духовного та матеріального виробництва. Їх необхідно розглядати в органічній єдності, оскільки всі сторони матеріального виробництва включають елементи духовного. Крім того, через вульгаризоване тлумачення непродуктивної сфери теорії Маркса, як вторинної, менш важливої для людини можливе викривлення соціально-економічної трансформації, адже рух від окремих елементів до цілого не може мати початковий образ цього цілого. Духовна мета розвитку суспільства є первинним, неодмінним елементом трансформації від технократичної до технологічної цивілізації. У свою чергу, оскільки мета розвитку суспільства значною мірою є продуктом духовного виробництва, а воно — продукт і процес колективної та індивідуальної суспільної творчості, сімейні сільські господарства можуть виступати як творчі суб'єкти — суб'єкти духовного виробництва. Важливим для розгляду цієї теми є дослідження понять «технократична» та «технологічна» цивілізації. Чітку відмінність між ними визначає К. Петров.

«Ми живимо зараз у такій цивілізації-культурі, в якій:

- людство стало невольником створеної техніки;
- люди перетворились на людоподібних роботів...

Є речі далеко не наочні для багатьох: телебачення, персональний ЕРМ, гральні автомати та інше — настільки вже необхідні людству в тому ступені, який зараз? Наприклад, користування клавіатурою персональних ЕРМ і привело до того, що діти у школі не володіють правописом. А механічна робота кісті руки нерозривно пов'язана з роботою головної людини, з її розвитком» [1, с. 206]. К. Петров розглядає технологічну цивілізацію та культуру як таку, де техніка слугує людям, а не панує над ними. «В цій цивілізації людині надається можливість засвоїти свій генетичнообумовлений потенціал розвитку,

коли в першому випадку така можливість придушується технікою. Замість того, щоб засвоїти те, що в кожну людину закладено Звище, людина використовує “протези”. Але протез завжди гірше за природний орган» [1, с. 206].

Проблеми технократичної цивілізації постійно підіймали у своїх роботах М. Мойсеєв, В. Лєсков, працюють над ними В. Кутирьов, Ю. Осіпов, Г. Задорожний.

Крім наукового осмислення цієї теми, в світі, в якому населення міст уже перевищує сільське населення, спостерігаються незадоволення технократичністю буття в мегаполісах і прагнення відчувати природу безпосередньо. Ці настрої виражаються та реалізуються по-різному, залежно від складових мотивації і відповідальності. Набувають обертів дауншифери — люди, що відмовилися від кар’єрного зростання, соціального статусу і комфорту цивілізації заради можливості екологічного буття, екології своєї особистості та здоров’я своєї сім’ї. Один з найвідоміших прикладів цього роду — російський мільйонер Стерлігов. Дауншифери на різних ідеологічних платформах об’єднуються також в общини. В цьому варіанті звичайно існують різні тіннові практики, коли деякі так звані гуру користуються з прагнень людей до природного та сутнісного, а не штучного життя і переконують віддати майно, іноді дуже коштовне за ринковим виміром, в обмін на нееквівалентної вартості ділянки та право приєднатися до тієї чи іншої общини. В наше завдання не входять докладний аналіз та класифікація общин залежно від відносин, що там панують, та ідеології, яку вони сповідують. Питання в тому, що спостерігаються зворотні процеси — раніше сільські мешканці прагнули потрапити до міста, а зараз успішні мешканці міста прагнуть бути подалі від технократичної цивілізації. Спостерігається також різноманітний екологічний рух — починаючи від локального, підчас слабо організованого до створеного міжнародними організаціями зі значним фінансуванням та розгалуженою мережею філій. Екологічні рухи так само, як і дауншифери, можуть використовуватись у комерційних або підступних політичних цілях, однак це не змінює самого факту зростання екологічної свідомості та прагнень захистити природу від експансії технократичної цивілізації.

Сімейні господарства незалежно від активної громадської позиції є складовою і дауншиферівського, і екологічного руху. В першому варіанті люди, що переїхали до сільської місцевості чи заснували поселення, повинні займатися натуральним господарством або підприємницькою діяльністю, яка включає найбільш поширені складові — постачання на ринок продуктів харчування або надання послуг «зеленого туризму». Цим не вичерпуються можливості сільських господарств. Як чинник екологічного руху сімейні господарства можуть бути і суб’єктами, якщо рівень їх свідомості та громадської активності спонукає їх до захисту власних прав і охорони своєї місцевості, і

об'єктами цього руху в разі, коли більш могутні економічні суб'єкти наступають на права цих господарств як на особисті права на екологічну безпеку, так і на їх права як суб'єктів підприємництва.

В Україні, як і у всьому світі, постійно відбуваються конфліктні ситуації різного рівня локалізації, що стосуються різних аспектів діяльності, яка суттєво перешкоджається різними чинниками під впливом глобалізації.

По-перше, захоплюється територія, на якій мешкають селяни, і відбувається це частіше з комерційних міркувань, ніж виходячи з інтересів держави (у разі, якщо держава виступає захисником суспільства).

По-друге, захоплюються ті об'єкти природи, які є частиною і умовою буття та побуту сільських мешканців, наприклад, огороджують ліс, закривають доступ до водоймищ і т. д.

По-третє, біля селищ розміщуються об'єкти, що забруднюють довкілля, негативно впливають на здоров'я суб'єктів, чії права порушуються (сміттєзвалища, особливо без дотримання будь-яких санітарних вимог, шкідливі підприємства, що забруднюють ґрунт, води, повітря).

По-четверте, захоплюються об'єкти та елементи інфраструктури, що здатне істотно погіршити якість життя в сільській місцевості, — школи, кінотеатри, бібліотеки.

По-п'яте, одночасно з руйнацією корисного та необхідного справляється негативний вплив на суб'єктів господарювання через широку пропозицію продуктів та послуг деструктивного впливу — гральні автомати, алкоголь, причому низької якості, продукти харчування з вмістом канцерогенів і т. д.

Всі ці речі впливають на сільські сімейні господарства таким чином, що суттєво погіршують або навіть знищують їх здатність до відтворення як сім'ї, бо унеможливають виховання, надання освіти, підтримання здоров'я і т. д.; так і натурального господарства, не кажучи вже про відтворення як суб'єкта підприємництва.

Що стосується перешкод, які існують у суб'єктів підприємництва, сімейних сільських господарств, то вони такі.

Дрібним підприємствам занадто складно конкурувати на ринку з потужними транснаціональними корпораціями, навіть за умов добросовісної конкуренції. Насправді, такої конкуренції майже не існує, і по-суті, якщо глибоко дослідити ці процеси, навряд чи можна говорити про конкуренцію як таку за невеличкими винятками, які не стосуються транснаціональних корпорацій, що займаються агропромисловою діяльністю, і те, що помилково сприймається за конкуренцію, насправді є тотальною монополізацією та олігополізацією системи з великою часткою безструктурного управління, яке будь-якої миті може перетворитися на структурне з залученням політичних, державних організацій та формувань.

Рівень органічної будови капіталу у дрібних господарствах значно нижче, але залежно від місця країни у глобальному світовому процесі існує і ступінь залежності дрібних господарств від великих, особливо від транснаціональних корпорацій.

Значну проблему для дрібних господарств становлять лобювання законів щодо ГМО та можливості використовувати всілякі хімікати у сільськогосподарському виробництві. М. Паренті зазначає, що американські транснаціональні корпорації змушують фермерів купувати в них генномодифікований посівний матеріал з нечутливістю до пестицидів та гербіцидів, унаслідок чого ці фермери змушені купувати у цих корпорацій ще додаткову кількість шкідливих хімікатів, що накопичуються у рослинах та ґрунті [2, с. 146].

Доречно навести висновки Маніфесту Міжнародної комісії з проблем майбутнього розвитку продовольства та сільського господарства (Тоскана, 2002–2003 рр.): «Успішні форми общинного місцевого сільського господарства годували більшу частину світу протягом тисячоріч, при цьому зберігаючи екосистеми, та продовжують це робити у багатьох частинах світу. Однак вони швидко заміщуються системами, заснованими на корпоративному контролі, новітніх технологіях, монокультурах, орієнтованих на експорт. Ці монополізовані системи негативно впливають на здоров'я населення, якість продуктів харчування, їх харчові властивості, традиційні уклади життя (й сільськогосподарські, й промислові), корінні та місцеві культури, при цьому розорюючи мільйони фермерів, відриваючи їх від земель, які традиційно годували їх общини та сім'ї. Ці зміни збільшують голод, безземелля, безхатність, відчай та кількість самогубств серед фермерів. У той же час ці явища також призводять до деградації систем життєзабезпечення планети, збільшують повсюди відділення людей від природи, руйнують історичні, економічні і культурні зв'язки між фермерами та цілими народами і джерелами самозабезпечення. Нарешті, ці зміни допомагають руйнувати економічні та культурні устої держав, загрожують безпеці і миру, створюють умови для соціального розпаду та насильства... Повсюдний перехід від невеличких, місцевих виробництв продовольства задля місцевої спільноти до великого експортоорієнтованого монокультурного виробництва також спричинив печальне згасання традицій, культур та общинно-духовних цінностей, що століттями пов'язували з виробництвами та ринками. Це призвело до зникнення знань, досвіду та радості безпосереднього вирощування продуктів харчування на своїй землі власними руками» (цит. за [3, с. 72]).

Проблема використання продуктів генної інженерії змушує все частіше замислюватися над глобальними наслідками, у світі з'являються зони, вільні від ГМО, існує заборона використання ГМО у дитячому харчуванні. З'являються господарства, що займаються органічним землеробством, тобто

таким, при якому не використовують штучних хімічних засобів, та генномодифіковані продукти. В ідеальному варіанті Людство повинно перейти до автотрофного господарювання, але для цього має відбутися його олюднена ноосферізація. Такі великі педагоги, як А. Макаренко і В. Сухомлінський, вважали трудове виховання невід'ємною умовою виховання моральності. Уроки, що їх проводив В. Сухомлінський, часто відбувалися в саду або на природі і були спрямовані, зокрема, на актуалізацію любові до рідної землі, вміння цінувати життя.

Науковці та громадські діячі розробили та розроблюють власні варіанти устрою суспільства, в якому велика кількість людей утворять сімейні сільські господарства. Ці програми мають різний рівень опрацювання та деталізації, однак у переважній більшості акцент слушно ставиться на ролі та функціях цих господарств. Серед цих програм можна виокремити пропозицію М. Павлова та Концепцію Суспільної Безпеки, створеною об'єднанням групи фахівців. Що стосується другого, то акцент ставиться саме на відтворювальних функціях цих господарств та створенні людського капіталу. Тобто, найбільш придатним до виховання дітей, на думку авторів, є сім'я з трьох поколінь, яка вимагає більшої площі, ніж у стандартних квартирах, і відповідно люди мають жити в будинках достатньої площі, аби не заважати один одному, та одночасно такої, щоб бути здатними її обслуговувати власною сім'єю [4].

Також заслуговує на увагу пропозиція М. Павлова, який пропонує переселення молодих сімей, що не мають власного житла, за межі мегаполісів з наданням можливостей для ефективного, не надто працевитратного ведення господарства, пов'язаних з наданням безкоштовно «нерозкручених» ділянок земель в кількості 1–2 га молодим сім'ям і бажаним з наданням при цьому допомоги в навчанні обробленні землі за допомогою різних нових винаходів, що дають змогу ефективно, без виснажливих фізичних витрат вирощувати достатню для самозабезпечення кількість продукції. Крім цього, для молодих сімей це буде можливістю не братися до будь-якої нецікавої, нерозвиваючої роботи, а приймати тільки ті пропозиції, які дійсно цікаві і сприятимуть творчому розвитку. Відповідно ці заходи значною мірою сприятимуть розвитку творчості. Автор також розглядає цю систему з позицій поліпшення демографічних показників, оскільки є незалежним стабільне становище. При цьому здорові умови праці сприятимуть бажанню мати дітей [5].

У цілому можна назвати такі функції сімейного господарства, які вони можуть виконувати:

– відтворення людського капіталу. Це одна з найважливіших функцій. У разі свідомого формування сімейного господарства у сільській місцевості людьми з цілісним світоглядом створюються найкращі умови через працю та взаємодію з природою;

– відтворення сім'ї як базового елементу суспільства, при тому відтворення найбільш якісного, оскільки в сільському господарстві членів сім'ї об'єднує не тільки побут, а й праця, частка сумісної діяльності, співтворчості набагато вища, ніж у міських бікар'єрних сім'ях;

– виробництво екологічно чистих продуктів. Якщо прибутки не мають провідного значення у діяльності або якщо прибутки можливі лише за умов дотримання високих стандартів якості, можна виробляти продукцію кращої якості, ніж та, яку виробляють транснаціональні корпорації. Однак слід підкреслити, що це можливо за умов інтелектуалізації сільськогосподарської діяльності, максимальної акумуляції найкращих розробок та досвіду, що стосуються в першу чергу вирощування, приготування, збереження продукції, а також умов та знарядь праці. В ідеалі повинен відбутися тотальний перехід до органічного землеробства, а згодом — до автотрофного господарювання, який можливий за умов актуалізації сімейних господарств як суб'єктів матеріального і духовного виробництва.

Висновки. Як суб'єкти підприємницької діяльності сімейні сільські господарства не тільки спроможні стати постачальниками екологічно чистої продукції харчування чи всіляких предметів побуту, притому таких, що можуть мати якісні естетичні характеристики. Вони можуть брати активну участь у залученні населення до «зеленого туризму», який є значним механізмом рекреації, а крім того, і можливим елементом екології особистості, оскільки під час «злиття з природою» можливі і суттєві духовні трансформації, і перебудова структури потреб у бік превалювання у них сутнісних, а не штучних. Більш того, за умов інтелектуалізації сімейних сільськогосподарських суб'єктів вони можуть стати суб'єктами духовного виробництва і тоді, коли члени цих сімей займаються іншою професійною діяльністю, не пов'язаною з сільським господарством, і тоді, коли вони поєднують, синтезують господарську діяльність з іншою професійною (наприклад, інженер, що створює нові знаряддя праці чи вдосконалює створені іншими, знаходить варіант безвідходного ведення господарства та ін.). На жаль, в Україні скоріше існують тенденції деінтелектуалізації сільської місцевості. Унаслідок погіршення умов проживання певна кількість молоді, що отримує в містах вищу освіту, прагне залишитися в мегаполісах. Яких заходів необхідно вжити щодо актуалізації сімейних сільськогосподарських суб'єктів? Це заходи як прямого, так і непрямого впливу.

До безпосередніх заходів належить заборона неякісної продукції, що корисно для населення та не змушуватиме дрібні господарства конкурувати з транснаціональними корпораціями, які виробляють високотехнологічну, але шкідливу продукцію. Також треба надавати таким господарствам поряд з матеріальною підтримкою максимальний доступ до знань, в ідеалі — ство-

рити інфраструктуру науково-практичної взаємодії між науково-дослідними інститутами та цими господарствами.

До непрямих заходів належать: загальне підвищення рівня духовної безпеки; формування через систему освіти цілісного світогляду; актуалізація у суспільній свідомості цінності сім'ї; актуалізація виховательського досвіду видатних особистостей, його максимальна реалізація.

У цілому використання цих заходів приведе до актуалізації сільськогосподарських суб'єктів як суб'єктів ноосферного суспільного відтворення, що стане суттєвим чинником загальної соціальної системної трансформації. Тому ця тема потребує подальшого активного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петров К. П. Тайны управления человечеством, или Тайны глобализации / К. П. Петров. — М. : Акад. управления, 2008. — 771 с.
2. Паренти М. Демократия для избранных. Настольная книга о политических играх США / М. Паренти; пер. с 7-го англ. изд. В. Горбатко. — М. : Поколение, 2006. — 416 с.
3. Глазко В. И. Организация и эволюция аграрной цивилизации. Творческая биография А. В. Чайнова и современность / В. И. Глазко, В. Ф. Чешко // Социальная экономика. — 2009. — № 3–4 (июль-дек.). — С. 58–75.
4. Мертвая вода. От социологии к жизнеречению: Историко-философский очерк. — Х. : ООО «Инфобанк», 2009. — 864 с.
5. Павлов Ю. М. Общество «Третьей волны» и новые возможности выхода из кризиса / Ю. М. Павлов // Инновационное развитие экономики России: ресурсное обеспечение : Вторая Междунар. конф. ; М., МГУ им. М. В. Ломоносова, Экон. ф-т; 22–24 апр. 2009 г. Сб. статей / под ред. В. П. Колесова, Л. А. Тутова. — М. : Изд-во МГУ, 2009. — Т. 1. — С. 54–60.

СЕМЕЙНЫЕ СЕЛЬСКИЕ ХОЗЯЙСТВА КАК ФАКТОР ДУХОВНОГО И МАТЕРИАЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Броницкая В. В., Лизогуб В. А.

Семейные сельские хозяйства могут быть субъектами духовного и материального производства. Интеллектуализация таких субъектов должна способствовать этому. Существует ряд противоречий, которые мешают реализовываться мелким сельским хозяйствам, но их необходимо разрешать. Это будет способствовать более качественному общественному воспроизводству.

Ключевые слова: семейные сельские хозяйства, духовное производство, общественное воспроизводство, интеллектуализация, глобализм.

DOMESTIC AGRICULTURES AS THE FACTOR OF SPIRITUAL AND MATERIAL PRODUCTION

Bronitskaya V. V., Lizogub V. A.

Domestic agricultures can be the subjects of spiritual and material production. Intellectualization of these subjects must be instrumental in it. There is the row of contradictions which prevent to be realized to shallow agricultures, but they must be settled. This will be instrumental in more high-quality public reproduction.

Key words: domestic agricultures, spiritual production, public reproduction, intellectualization, globalizm.

УДК 311.17:311.311:339.9.012

МІЖНАРОДНІ ІНТЕГРАЛЬНІ ОЦІНКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНАЛІЗУ МІСЦЯ ТА ПЕРСПЕКТИВ УКРАЇНИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

О. О. Чуприна, кандидат економічних наук, доцент
Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого;

О. А. Чуприна, кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Охарактеризовано найбільш відомі міжнародні інтегральні показники та рейтинги, що дають змогу оцінити різноманітні аспекти соціально-економічного та політичного життя певної країни чи регіону. На основі їх використання здійснено системний аналіз місця та перспектив розвитку України в сучасному світі. Виявлено низку економічних, соціальних, політичних, демографічних та ментальних проблем, обґрунтовано напрями їх розв'язання.

Ключові слова: інтегральний індекс, міжнародний рейтинг, індекс людського розвитку, рейтинг глобальної конкурентоспроможності, всесвітній індекс щастя, індекс економічної свободи.

Актуальність проблеми. Майже двадцять років Україна як молода держава шукає своє нове місце в сучасному світі. Ці пошуки ускладнюються внутрішніми глибинними системними перетвореннями, втратою налагоджених раніше зарубіжних зв'язків, політичною нестабільністю, супроводжуються глибокою соціальною кризою. Нині Україна прагне розширити географію